

Film: kanker kijken

“For filmmakers, cancer is the epitome of suffering.” Wijdicks, 2000, p. 97

De verbeelding van kanker in films laat zien hoe kanker, en mensen met kanker, in samenlevingen worden gepercipieerd. Films geven daarnaast een beeld van hoe het medisch bedrijf omgaat met mensen met kanker en hun sociale omgeving. Darbyshire & Baker merken op hoe klinische geneeskunde en film een gemeenschappelijk thema hebben: kijken en luisteren naar patiënten en naar artsen in films – rolmodellen die als bewonderenswaardig of afstotend op het witte doek worden opgevoerd (Darbyshire et al., 2012). Men kan slechts fantaseren over hoe over enige eeuwen zal worden gekeken naar films die deze werkelijkheid anno 2023 weergaven.

Kanker is relatief recent een object van verbeelding in kunstgenres, ook in films (Wijdicks, 2000). Wijdicks' *Cinema, MD - a history of medicine on screen*, geeft een filmografie van 20 pagina's met zo'n 400 films in de periode 1906 tot 2020: slechts 10 films daarvan hebben volgens de auteur kanker als centraal thema. De PubMed-zoekactie 'cancer AND movies AND review' geeft 51 hits; de Google Scholar search levert een onoverzichtelijk resultaat op; de IMDb (International Movie Database, www.imdb.com) geeft voor het trefwoord 'cancer patient' 223 films (november 2023).

In zijn *Cinema, MD* stelt Wijdicks dat “cinematographers have emphasized light and metal through cinematic interpretations of the computed tomography scan and magnetic resonance imaging experience (often bathed in blue light with enhanced mechanical sounds), radiation therapy (with its dehumanizing masks, colorful lasers, and large pivoting machines), and chemotherapy (with piercing needles and syringes filling with blood)” (p. 97). Zijn punt dat films over kanker een nogal biomedisch beeld geven spoort niet volledig met de films die hier als representatief voor lijden aan kanker worden genoemd. Kijk in een bioscoop naar een film over mensen met kanker en luister naar de affectieve responsen in het publiek: snikken, huilen en lachen zijn niet te

ontlopen. ‘Empathie ontlokkende Hollywoodfilms’, noemen Lankhuizen en collega's (2022) dat.

Het boek *Cancer in the movies* moet nog worden geschreven. Kanker in films vindt wel een glasheldere verbeelding in *Ikuru*, *The Doctor*, *De son vivant*, *Terms of endearment* en *Wit*. In deze 5 films spatten het omgaan met de ziekte, het ziek-zijn en de reacties van de sociale omgeving van de patiënt van het witte doek. De films representeren verschillende culturen, talen, en categorieën hoofdrolspelers.

Ikuru (Kurosawa, 1952, Japan) toont het leven van de protagonist die, nadat hij de diagnose maagkanker te horen heeft gekregen, op zoek gaat naar de betekenis van zijn verdere leven. *Ikuru* is ‘to live’, leven, in het Japans. De bureaucratie, de eenzaamheid en de strenge normen van de Japanse samenleving verliezen hun dwingende kracht wanneer de hoofdpersoon vrijgevochten warme medemensen gaat ontmoeten. Schommels en speeltuinen vervangen zijn verkramptheid bestaan. Zijn zwanenzang: “(...) *life is brief / fall in love, maidens / before the crimson bloom / fades from your lips / before the tides of passion / cool within you (...)*”. Tolstoj's *De dood van Ivan Illich* en *Ikuru* vertonen parallellen: een mooie studieopdracht in het blok Oncologie voor studenten Geneeskunde om die parallellen te onderzoeken (Kaptein et al., 2018).

The doctor (Haines, 1991, USA) is een van de favorieten onder de films in het onderwijs aan studenten Geneeskunde. De diagnose stembandkanker bij chirurg dr. Jack is het kantelpunt in zijn leven. Eerst is hij de snelle, mooie, koele dokter (“cut straight and care less”), na zijn eigen hoofd-hals-chirurgie (!) wordt hij voorvechter van het bestuderen van de patiëntenrol. Hij laat arts-assistenten bijvoorbeeld operatiekleding aantrekken die patiënten aangemeten krijgen om die rol beter te ervaren. “Overigens draagt hij deze nieuwe boodschap even autoritair uit als hij vroeger was.” (Houtepen, 2013, p. 29).

De son vivant (Bercot, 2021, Frankrijk) vertelt het verhaal van een patiënt met alvleesklierkanker. We zien zijn respons op kanker, en die van zijn moeder en het omvangrijke leger zorgverleners, in een setting waarbij een ‘echte’ medisch oncoloog die rol speelt in de film. Muziek, dans en ‘health humanities’ staan dichtbij de biomedische zorg – voor sommigen te dichtbij. Ook een film voor refereeravonden en hoorcolleges.

Terms of endearment (Brooks, 1983, USA) is een succesvolle film over een jonge vrouw met een niet nader gespecificeerde kankerdiagnose. De verwickelingen in de relaties van de patiënte met haar kinderen, haar echtgenoot, haar minnaar en haar moeder, en de infauste prognose, maken de film tot een onweerstaanbare ‘tearjerker’. Er zijn slechts weinig minuten waarin witte jassen te zien zijn. Hier wordt kanker in het echte leven getoond.

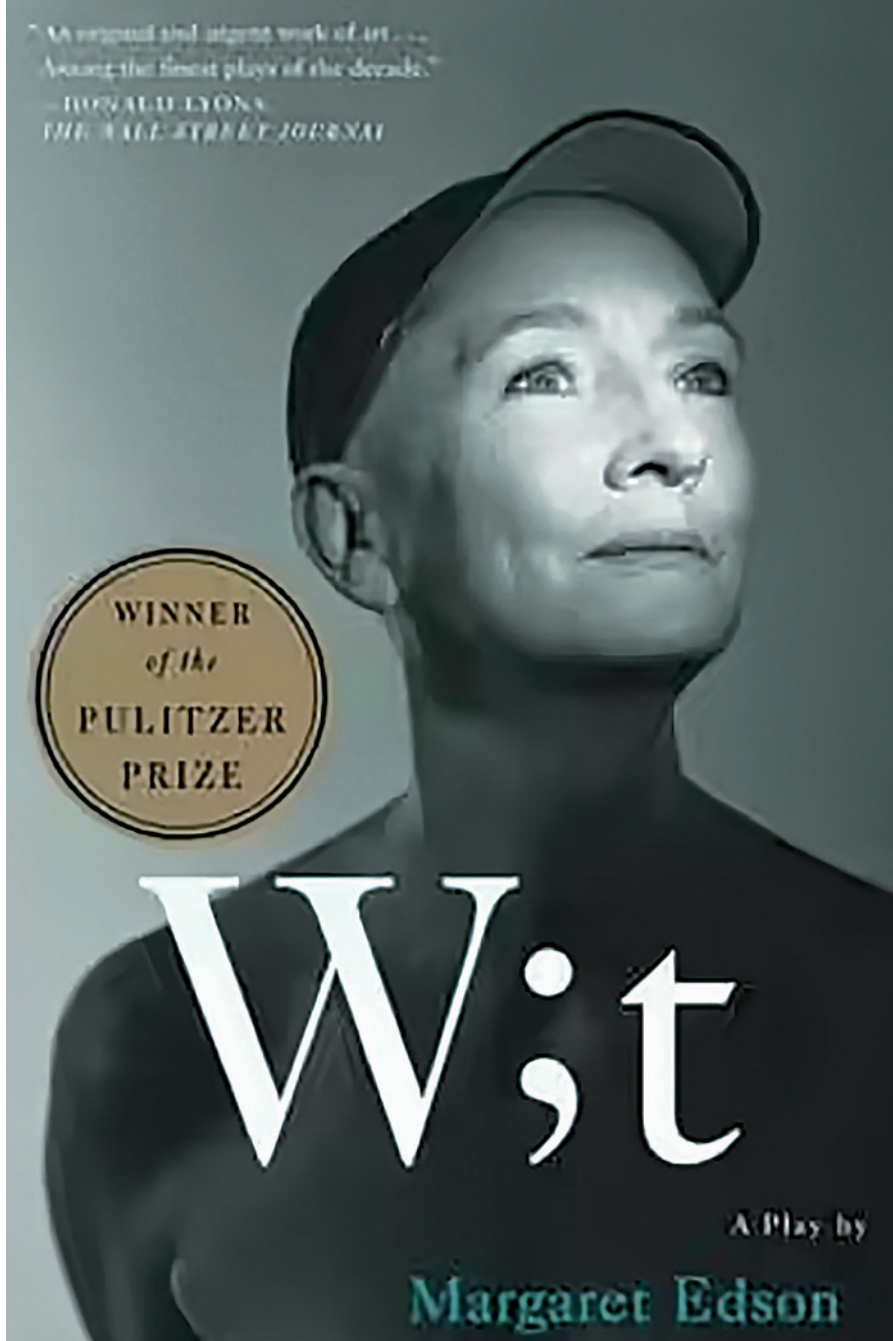
Wit (Nichols, 2001, USA) gaat over een patiënt die lijdt aan ovariumcarcinoom. Het verhaal speelt zich af in één ruimte: haar kamer in het ziekenhuis, waar ze sterft. De gesprekken en ontmoetingen met haar behandelend arts, de arts-assistent en de verpleegkundige leggen de kloof tussen biomedische zorg en biopsychosociale zorg meedogenloos bloot (Van Duin & Kaptein, 2013). Zeer positief ontvangen film, in alle relevante gremia. Een bitterzoete film ook, meer bitter dan zoet.

Hoe kan film worden gebruikt

Film kan worden gebruikt als middel om omgaan met kanker te bestuderen en te beïnvloeden. Vier benaderingen dringen zich op:

- film kijken door patiënten,
- film maken door patiënten, inclusief ‘photovoice’ en documentaires,
- film kijken door zorgverleners,
- film maken door zorgverleners.

Film kijken terwijl chemotherapie wordt toegediend, is geassocieerd met beter emotioneel en sociaal functioneren en met minder vermoeidheid bij

patiënten met gynaecologische tumoren (Pils et al., 2020). Kijken naar de film *Zombieland* (Subbiah, 2012) leidt bij een 15-jarige jongen met sarcoom tot de uitspraak “a little sunscreen never hurt anybody” (p. 189). De auteur-oncoloog geeft een lijst van 50 “movies that may benefit cancer patients and health care providers”. Een Australische studie laat zien dat bij kinderen van 2 tot 6 jaar oud die kijken naar films tijdens hun radiotherapeutische behandeling significant minder vaak algehele anesthesie nodig is om de patiënten te immobiliseren tijdens de bestraling (Willis et al., 2010).

Film maken door patiënten met kanker wordt wel ingezet om de patiënt beter te helpen omgaan met de ziekte en zijn behandeling. *Photovoice* is de benaming die hiervoor wordt gebruikt, ook vanwege de connotatie met ‘empowerment’. Beaupin en collega’s (2019), vroegen AYA’s (*adolescents and young adults*) ‘pix

stories’ te maken: ‘pictures with accompanying text or audio narratives’ met als thema bijvoorbeeld ‘living with cancer’, ‘what makes me proud?’, of ‘coping with bad days’. Hoge tevredenheid met de behandeling was een belangrijke uitkomst. De onderzoeksgroep van Pailler (2020) zette de studie van Beaupain en collega’s 2019 voort – de AYA’s die aan de photovoice-studie deelnamen rapporteerden minder depressiviteit en een hogere levenskwaliteit. Het literatuuroverzicht van Lanoye en mede-onderzoekers (in press), concludeert op basis van 30 artikelen dat photovoice vooral wordt aangeboden aan vrouwen met borstkanker en hun mantelzorgers.

Bij het verhaal van de patiënt in beeld brengen past ook het maken van documentaires. Het tijdschrift *The Lancet Oncology* bespreekt regelmatig deze methode van vormgeven aan leven met kanker. *Amazing Brian* (Brogan, 2016) over prostaatkanker; *Crazy, sexy cancer:*

Alice in cancerland (Burki, 2007) over leukemie; *The C word* (Clarke, 2016) over verschillende soorten van kanker; *Ma ma* (Howe, 2016), *When cancer gets gnarly* (Murdy, 2016) en *The chemofiles* (Swain, 2017) over borstkanker, zijn enkele voorbeelden. Het is wachten op rubrieken in dit belangrijke tijdschrift waarin naast films ook romans, muziek en andere kunstgenres worden besproken in relatie tot kanker.

Kijken naar film door (toekomstige) medisch zorgverleners met een educatief doel wordt besproken en bepleit door Darbyshire en collega’s (2012). Hun boeiende artikel behandelt kanker niet expliciet, jammer genoeg. Shankar (2019) geeft een nuttige gids voor het vinden van films ten behoeve van onderwijs aan studenten Geneeskunde.

Film maken door zorgverleners is de vierde toepassing van film bij kanker. Zo maakte een oncoloog een documentaire over de zorg voor een gezinslid met een hersentumor. De film riep bij neuro-oncologen positieve – zij het wellicht sociaal wenselijke – reacties op (Rabow et al., 2010). “Hooft bij onze taak; meer aandacht nodig voor psychosociale kant van het ziek-zijn”, waren enkele reacties na het zien van de film.

Kanker en zijn drama’s worden verbeeld in een aanzienlijk aantal speelfilms en documentaires. Wetenschappelijk onderbouwde en theoretisch ingebedde analyses van het bestaande materiaal vragen nog om uitvoering. Toepassing van films in de klinische werkelijkheid lijkt geassocieerd met winst voor patiënten in termen van minder pijn en spanning, en een hogere kwaliteit van leven. Resultaten van photovoice suggereren dat deze methode verder onderzoek verdient. Niet duidelijk is wat patiënten ertoe aanzet om al dan niet mee te werken aan films (photovoice). Cijfers over al dan niet willen kijken naar film of filmfragmenten tijdens invasieve diagnostiek en behandeling ontbreken vaak. Het veld van film en kanker is redelijk ontwikkeld; theoretische inbedding en meer methodologische scherpte lijken gewenst om het onderzoek verder te brengen (Kaptein, Hughes, Murray, & Smyth, 2018).

Zie voor referenties bij dit artikel:

<https://nvpo.nl/tijdschrift-rubrieken/overige-artikelen/>